

I S S N 1 3 9 2 - 7 3 7 X

Archivum Lithuanicum 19

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 19

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2017

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

DOC. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

PROF. DR. *William R. Schmalstieg* (kalbotyra / linguistics),
PENNSYLVANIA STATE UNIVERSITY, UNIVERSITY COLLEGE

HABIL. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Jurgita Venckienė

Lietuviški XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios antkapių užrašai: santykis su bendrine kalba ○ 9

Jurgis Pakerys

Mažvydas ir Augustinas: *imk(it) ir skaityk(it)* ○ 39

Mindaugas Šinkūnas

Senųjų Biblijos vertimų lyginamųjų tyrimų automatizavimas ○ 57

Birutė Kabašinskaitė

Rašmuo <y> antrajame *Knygos nobažnystės* leidime ○ 99

Anna Helene Feulner

John Wilkins' *Essay* (1668) und die 'Londoner Bibel' ○ 113

Giedrius Subačius

Simono Daukanto *Didžiojo lenkų–lietuvių kalbų žodyno* rašymo laikas: 1852–1856, 1857–1858 m. ○ 137

Jurgita Venckienė

Juozapo Arnulfo Giedraičio *Naujas Įstatymas* (1816): santykis su *Evangelijų* leidimais XIX a. ○ 149

Olga Mastianica-Stankevič

Mečislovo Davainio-Silvestraičio dienoraštis: lietuvių inteligento saviraiškos Vilniuje liudininkas (1904–1912) ○ 171

Publikacijos (Publications)

Liucija Citavičiūtė

Iš Goethe's ir Schillerio archyvo Weimare: Abraamo Jakobo Penzelio, Johanno Wolfgango von Goethe's ir Martyno Liudviko Rėzos laišakai dėl lietuvių dainų rinkinio *Dainos oder Litthauische Volkslieder* (1825) ○ 197

Liucija Citavičiūtė

Iš Goethe's ir Schillerio archyvo Weimare: dvi Johanno Wolfgango von Goethe's recenzijos apie lietuvių dainų rinkinį *Dainos oder Litthauische Volkslieder* (1825) ○ 243

Jolanta Gelumbeckaitė

Abraomo Kulviečio ir Stanislovo Rapolionio biogramos XVI Magdeburgo centurijoje ○ 265

Domininkas Burba

Rankraštinis lenkų–lietuvių kalbų žodynelis Eustachijaus Tiškevičiaus dokumentų rinkinyje Vroclave ○ 281

Darius Staliūnas

1886 m. Zacharijaus Liackio traktatas apie lietuvių kalbą ○ 293

Recenzijos (Reviews)

Arūnas Sverdiolas

Recenzuojama: Dainora Pociūtė, *Nematomos tikrovės šviesa. Reformacijos Lietuvoje asmenybės ir idėjos*, 2017 o 317

Vytautas Rinkevičius

Recenzuojama: Pietro U. Dini, „*ins undeudsche gebracht*“. *Sprachgebrauch und Übersetzungsverfahren im altpreußischen Kleinen Katechismus*, 2014 o 325

Felix Thies

Review of: Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska (eds.), Konstantinas Sirvydas, *Punktai sakymų nuo Advento iki Gavėnios* = Konstanty Szyrwid, *Punkty Kazań od Adwentu do Postu*, Kritinis leidimas / Wydanie krytyczne, 2015; Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska (eds.), Konstantinas Sirvydas, *Punktai sakymų Gavėniai* = Konstanty Szyrwid, *Punkty Kazań na Wielki Post*, Kritinis leidimas / Wydanie krytyczne, 2015; Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska, *Konstantino Sirvydo Punktai sakymų* = *Punkty Kazań Konstantego Szyrwida*, Teksto rengimo principai, rodyklės, šaltiniai / Zasady edycji, indeksy, źródła, 2016 o 333

Robert Frost

Review of: Gina Kavaliūnaitė (ed.), *Samuelio Boguslavo Chylinskio Biblija 3. Chylinskio Biblijos istorijos šaltiniai*, 2015 o 339

Roma Bončkutė

Recenzuojama: Domas Kaunas, *Kristijono Donelaičio atminties paveldas*, Studija, 2016 o 349

Veronika Girininkaitė

Recenzuojama: Olga Mastianica, *Bajorija lietuvių tautiniame projekte (XIX a. pabaiga–XX a. pradžia)*, Monografija, 2016 o 363

Regina Venckutė

Recenzuojama: Birutė Vanagienė, *Šiaurės vakarų žemaičių žodynas. Ylakių, Lenkimų, Mosėdžio, Skuodo, Šačių apylinkių šnektos*, 2014–2015 o 371

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Veronika Girininkaitė

Laikraštis *Litwa* prenumeratoriaus akimis o 381

Vilma Zubaitienė

Mokslinė konferencija „Reformacija ir senoji Lietuvos raštija“ o 387

Ona Daukšienė

In memoriam: Eglė Patiejūnienė (1964–2017) o 393

Roma Bončkutė

In memoriam: Vytautas Vanagas (1930–2017) o 399

Jurgis Pakerys
Vilniaus universitetas

Mažvydas ir Augustinas: *imk(it) ir skaityk(it)*¹

Katekizmo 470 metų sukakčiai

1. Šv. Augustinas savo *Išpažinimuose* prisimena svarbų įvykį, galutinai nulėmusį jo atsivertimą. Vieną 386 m. dieną kamuojamas sunkių svarstymų jis iš pradžių kalbasi su bičiuliu šv. Alypijumi, bet vėliau nuo jo atsiskiria, suklumpa sode po figmedžiu, ašarodamas klausimais kreipiasi į Viešpatį ir skaitytojui pasakoja:

dicebam haec et flebam amarissima contritione cordis mei. et ecce audio vocem de vicina domo cum cantu dicentis et crebro repetentis, quasi pueri an puellae, nescio: **‘tolle lege, tolle lege.’** statimque mutato vultu intentissimus cogitare coepi utrumnam solerent pueri in aliquo genere ludendi cantitare tale aliquid. nec occurreret omnino audisse me usquam, repressoque impetu lacrimarum surrexi, nihil aliud interpretans divinitus mihi iuberi nisi ut aperirem codicem et legerem quod primum caput invenissem. audieram enim de Antonio quod ex evangelica lectione cui forte supervenerat admonitus fuerit, tamquam sibi diceretur quod legebatur: ‘vade, vende omnia quae habes, et da pauperibus et habebis thesaurum in caelis; et veni, sequere me,’ et tali oraculo confestim ad te esse conversum. itaque concitus redii in eum locum ubi sedebat Alypius: ibi enim posueram codicem apo-

Kalbėjau taip ir raudojau visiškai apkarčiusia ir prislėgta širdimi. Ir štai girdžiu iš šalimais esančių namų sklindant tarytum berniuko ar mergaitės, nežinau kieno, balsą, kuris dainuodamas sako ir vis kartoja: „**Imk, skaityk, imk, skaityk.**“ Akimirksniu pasikeitusiu veidu ėmiau labai įtemptai galvoti, ar vaikai, žaisdami kokį nors žaidimą, paprastai nedainuoja kažko panašaus, tačiau visiškai neprisiminiau, kad būčiau tai kur nors girdėjęs. Nuslopinęs ašarų antplūdį, pakilau, aiškindamas sau, kad dieviška valia liepia man ne ką kita, kaip atsiversti knygą ir skaityti pirmą pasitaikiusį skyrių. Mat buvau girdėjęs apie Antaną, kad jį paskatino Evangelijų ištraukų, kurių atsitiktinai ėmėsi, skaitymas, tarytum jam būtų buvę sakoma tai, kas buvo skaitoma: „Eik, parduok, ką turi, išdalyk vargšams, tai turėsi lobį danguje; tuomet ateik ir sek paskui mane“, ir po tokios išstarmės tuojau pat atsivėrė į tave. Taigi

1 Nuoširdžiai dėkoju Giedriui Subačiui, Mindaugui Šinkūnui ir Viktorijai Vaitkevičiūtei už vertingas pastabas, padėjusias pa-

pildyti ir pataisyti šį straipsnį, o Joannai Božeńskai – už parūpintą sunkiau pasiekiamą literatūrą.

stoli cum inde surrexeram. arripui, aperui, et legi in silentio capitulum quo primum coniecti sunt oculi mei: 'non in comessationibus et ebrietatibus, non in cubilibus et impudiciis, non in contentione et aemulatione, sed induite dominum Iesum Christum et carnis providentiam ne feceritis in concupiscentiis.' nec ultra volui legere nec opus erat. statim quippe cum fine huiusce sententiae quasi luce securitatis infusa cordi meo omnes dubitationis tenebrae diffugerunt (Conf. VIII, 12, 29).

aš susijaudinęs grįžau į tą vietą, kur sėdėjo Alypijus: išties, pakildamas iš ten, buvau palikęs Apaštalo knygą. Nusitvėriau, atsiverčiau ir tylomis perskaičiau pastraipą, ties kuria pirmąją užkliuvo mano akys: „Saugokitės apsirijimo ir girtavimo, palaidumo ir neskaistumo, nesantaikos ir pavyduliavimo, apsivilkite Viešpačiu Jėzumi Kristumi ir nelpinkite savo kūno, netenkinkite jo geidulių“. Toliau skaityti nei norėjau, nei buvo reikalas. Nes tuojau pat, sulig šio sakinio paabaiga, tarytum tikrumo šviesai įsiskverbus į mano širdį, išsisklaidė visos abejonių tamsybės (Išpaž. VIII, 12, 29).

Šiame kontekste norėčiau pasiūlyti Martyno Mažvydo *Katekizmo* prakalbos pirmojoje eilutėje² įžiūrėti imperatyvą, atspindintį Augustino girdėtąjį:

BRalei fesis **imkiet** mani ir **fkaitikiet**/

Ir tatai fkaitidami permanikiet (MŽK 8₄₋₅).

Manau, kad Mažvydui frazė *tolle lege* buvo žinoma ir jis ją, kiek pakeitęs, pritaikė savo prakalbai. Svarbiausi panašumai tokie: vartojami tie patys veiksmažodžiai (*imti*, *skaityti*), laikomasi tos pačios žodžių tvarkos ir vartojama ta pati nuosaka (liepiamoji). Kartu yra ir skirtumų: frazė nekartojama, pridėdami žodžiai *ir*, *mane* (orig. *mani*), o antrojo asmens vienaskaita keičiama daugiskaita. Aptarkime šias bendrybes ir skirtybes iš eilės.

Pirmiausia, lot. *tollere* galima versti ir *pakelti*, bet kalbant apie knygą labiausiai tinka (*pa-*)*imti*, taip dažnai verčiama ir kitose kalbose, tad didelių abejonių dėl veiksmažodžių atitikimo čia neturėtų kilti, plg.: vok. *nimm (und lies)*, pranc. *prends (et lis)*, it. *prendi (e leggi)*, lenk. *bierz (i czytaj)* ir kt. Antra, frazės nekartodamas Mažvydas ne tik natūraliai ją įpina į savo sakinį, bet ir žengia panašiu keliu kaip ir daugelis kitų krikščioniškų kultūrų, kur šis posakis išpopuliarėjo būtent be pakartojimo. Trečia, jungtuko *ir* įterpimas (perėjimas nuo asindetinės prie sindetinės konstrukcijos) irgi natūralus – taip daroma, kaip jau buvo matyti, ir kitose kalbose; be to, žinomas ir lotyniškas frazės variantas *tolle et lege* – jis neabejotinai naujesnis (nevertojamas pačiame *Išpažinimų* tekste, o tik leidėjų pridėtose antraštėse³ ir ki-

2 Čia ir toliau (jei nenurodau puslapio) skaičiuoju pačios prakalbos, o ne puslapio (su antrašte) eilutes.

3 Plg. teksto antraštę *Tolle et lege* elektroniniame leidime: <http://www.augustinus.it/latino/confessioni/index2.htm>, žr. *Liber Octavus*. Kas pridėjo tą antraštę, nepavyko išsi-

aiškinti. Nurodytame internetiniame šaltinyje sakoma, kad tai *Patrologia Latina* 32 tomas, bet šiame leidinyje (ed. Jacques Paul Migne, Paris: Migne, 1841) panašių antraščių neprisidėjo, žr. 762 p.: <https://books.google.lt/books?id=1hURAAAAYA&hl=lt&pg=RA3-PA770>.

1 pav. Conf1647 antraštinis lapas: šv. Augustinas išgirsta *tolle lege, tolle lege*; fone matyti šv. Alypijus, šalia jo guli apaštalo Pauliaus kodeksas; VUB: III 18972⁴

⁴ Ši knyga priklausė kunigui Laterano kanaaninkui Benediktui Šamotulskiui (Benedykt S(z)amotulski; Benedictus S(z)amotulsky, Samotulski, Samotulius), 1619/1620–1686.

Labai ačiū Aušrai Rinkūnaitei ir Viktorijai Vaitkevičiūtei už pagalbą surandant iliustraciją ir perskaitant priklausomybės įrašą, o VUB – už nuotrauką ir leidimą ją skelbti.

KNIGIELES

Pacšias byla Lecuinktump jr

Szematczump.

Bralei seferis imkiet mani ir skaitkiet/
Ir eatai skaitdami permankiet.
Maksla schico tewai iusu crakšdawa tureci.
Ale to negalcia ne wenu bndu ganci.
Regiecy to narcla sawa akimis/
Caipyr ischgirski sawa ausimis.
Jau nu ka tewai nakada neregicia/
Tu schicai wiso iusump atcia.
Deizdekiet ir dabakietese simanes wysas
Schicai eit iusump sadis dogaws karalistas
Malanci ir su dziaukšmu ta hadi priginkie
A iusu bukusu schemina makitiet.
Sumus dukteris iusu tur eatai malierey
Wisa schyrdy tur ta dewa hady milecy.
Jei bralei seferis tus hazyus nepapekšie
Dewa tewa ir sunu saw milu padarisie.
Ir paschlawinci pa akimis dewa buste.
Wifosu daiktošu palaimi turesie.
Schieu makslu dewa citrai pasyysie
Ir dogaws karalistas priesartysie.
Nusfer

2 pav. MŽK 8: pirmasis Mažvydo *Katekizmo*
lietuviškos prakalbos puslapis;
VUB: Lr 5650⁵

tuose tekstuose), bet kada jis atsirado, man nepavyko nustatyti, todėl neaišku, ar šis variantas galėjo būti žinomas ir Mažvydui. Pirmiausia su Augustinu jis turėjo susipažinti lotyniškuose tekstuose, bet negalima atmesti ir (mažesnės) galimybės,

⁵ Nuoširdžiai dėkoju VUB už nuotrauką ir leidimą ją skelbti.

kad aptariamąją frazę Mažvydas galėjo perskaityti (išgirsti?) ir lenkų kalba, tik jokių duomenų šiuo klausimu irgi neturiu – ar kokiame nors XVI a. pirmosios pusės leidinyje tie žodžiai buvo pasirodę lenkiškai ir ar tas leidinys galėjo būti jam prieinamas. Ketvirta, lietuviškoje frazėje yra įterptą įvardžio forma *mane (mani)*, nulemta autoriaus sumanymo prakalbą personifikuoti ir balsą suteikti knygai. Į ką ši forma nurodo, plačiau aptarsiu vėliau, bet akivaizdu, kad tai reikšmingiausias frazės pakeitimas (papildymas). Galų gale trumpai minėtina ir paskutinė skirtybė – asmens daugiskaita. Ši modifikacija nulemta adresato įvardijimo: pasirinkta kreiptis ne į vieną asmenį, o į *brolius seseris*, tad ir veiksmožodžio forma automatiškai atspindi daugiskaitą.

Toliau tyrimą galima tęsti po truputį žengiant už pačios frazės ribų. Pirmiausia dėmesys atkreiptinas į komunikacinę situaciją: Augustinas balsą interpretuoja kaip dievišką, o Mažvydas jį suteikia knygai, bet Dievo balsą vis tiek įtraukia – kaip *dangaus karalystos* ir *Dievo žodi*, sutelktą šiose pirmojo prakalbos puslapio eilutėse:

Veizdekiet ir dabakietefe šmanes wyfas
 Schitai eit iufump **žadis dągaus karalifas**
 Malanei ir fu džiaukfmu **ta šadi** prigimkiet
 A iufu hukiufu fcheimina makikiet.
 Sunus dukteris iufsu tur tatai makiety
 Vifa fchyrdy tur **ta dewa šady** milety.
 Iei bralei seferis **tus šadzius** nepapeikfit
 Dewa tewa ir funu fau milu padarifit (*MžK 8₁₂₋₁₉*).

Katekizmo prakalboje arba dedikacijoje paminėti Dievo žodį labai tikėtina⁶, todėl šiuo atveju tiesioginės sąsajos su Augustino situacija (girdimas dieviškas balsas) neįžiūrėčiau, tik antrinę paralelę, juolab kad ten balsas formos požiūriu dar apibūdinamas ir kaip vaikiškas dainavimas. Mažvydo *Dievo žodis* čia tapatinamas su knyga (apie tai žr. toliau) ir dar dukart minimas paskutiniame prakalbos puslapyje, kur nurodoma ir linkima:

Be gierefni czia **dewa žadziu** šmanes makinti
 Nent afchtra fuda alba narfa dewa tureti.
 [...]
Diewa šadzia karščtei diena ir nakti efchka||kiet
 A mana darba vš gier prymkiet (*MžK 12_{7-8, 13-14}*).

Augustinas savo patyrimė negauna jokios tiesioginės nuorodos, ką turėtų skaityti, bet prisimena šv. Antano pavyzdį, grįžta pas savo bičiulį Alypijų, kur guli apaštalo Pauliaus kodeksas – jį paima, atsiverčia ir perskaito atsitiktinį fragmentą. Mažvydas knygos balsą nukreipia į ją pačią (*imkiet mani ir škaitikiet*), o prakalbos tekste,

⁶ Plg.: *SekIK1545* [1v] (3×); *SekIK1547* A2v (4×), A4 (1×).

kaip netrukus bandysiu parodyti, dažniausiai nurodo į katekizmą⁷. Kaip jau minėta, tai svarbiausias frazės keitimas (pildymas), bet jis dera su Augustino pasakojimu – abiem atvejais nukreipama į labai reikšmingus (abiejose situacijose – esminius) krikščionybės tekstus.

Pirmoji nuoroda į skaitymo objektą yra jau trečioje prakalbos eilutėje – gen. sg. *Makfla fchito* (MŽK 8₆), tik skaitytojas pats turi suprasti, koks *mokslas* turimas omenyje ir į ką nukreipia rodomasis įvardis *šitas* (plg. t. p. instr. sg. *Schitu makflu* 8₂₂; gen. sg. *to makfla* 9₁₁). Vėliau pridodamas būdvardis *šventas* (gen. sg. *to schwenta makfla* 9₁₄), bet visiškai aiškiai pasakoma tik antrojo puslapio septynioliktoje eilutėje: acc. sg. *ta maša krikfczianiu makfla* 9₁₇. Tada vėl vartojamas junginys su rodomaisiais įvardžiais (acc. sg. *Schita makfla* 10₈; nom. sg. *Taffai maxlas* 10_{9,11}; acc. sg. *ta makfla* 10₁₄; gen. sg. *fchito makfla* 10₁₅; gen. sg. *ta maxla* 11₁₆; acc. sg. *ta makfla* 11₁₇), kol pasirodo ilgiausias apibūdinimas – acc. sg. *trumpa makfla krikfczianistes* || *Pagal buda fenafes bašniczias* 11₂₄₋₂₅. Paskutiniame prakalbos puslapyje katekizmas dar įvardijamas kaip *trumpas mokslas, mažas Dievo mokslas* (gen. sg. *to trumpa maxla* 12₁; *to trumpa makfla* 12₃; instr. sg. *tu mažu dewa maxlu* 12₁₀) ir užsimenama apie *platesnį mokslą* (nom. sg. *platefnis makflas* 12₂; gen. sg. *platefnia maxla* 12₁₁), kuris neįmanomas be *trumpojo* ir kurio kviečiama laukti.

Iš čia matyti, kad įvardžio forma *mane* labai dažnai nurodo į *mokslą* (iš viso 16× į leidinyje skelbiamąjį ir 2× į reikalingą ir lauktiną platesnįjį), o *mokslas* savo ruožtu

7 Plg. jau Toporov 1999, 272; Toporov 2001, 56. Įdomu, kad prakalbės antraštėje yra daugiskaitinio daiktavardžio vardininkas KNIGIELES *Paczias byla* MŽK 8₁₋₂ ~ *Knygelės pāčios bylo*, o prakalbos tekste minint adresantą nuosekliai vartojama tik viena-skaita – *mani* 8₁, *manes* 9₁, *Mane* 9₄, *mani* 9₅, *manes* 9₆, *mane* 9₇, *manip* 9₈, *Afch* 9₉, *manefp* 9₁₃, *manip* 9₂₄ (lauktume ~ *mus*, *mūsų*, *mūsump*, *mes* ir pan.); tolesnės formos – *Afch* 10₁₇ ir ypač *mana* 12₁₄ – turi nurodyti į prakalbos autorių – Mažvydą, nes bent jau frazė *mana darba* iš knygos lūpų skambėtų keistai (kita vertus, *Afch šinau* dar būtų įmanoma); apie tai, kad personifikacija nuosekliai išlaikoma tik dalyje prakalbos, pirmasis, rodos, pastebėjo Vincas Mykolaitis[Putinas] (1947, 157; 1948, 35). Mykolaičio-Putino nuomone, po 9 p. 14 eil. „knygelės jau niekur nuo savęs neprabyla, o tolimesni žodžiai geriau tinka pačiam Mažvydui“, bet tai netikslu, plg. *manip* 9₂₄; tad taikliau formuluoja Albinas Jovaišas (1996, 130; 2003, 182; 2009, 105), nurodantis, kad nuo 63 eil. kalba jau Mažvydas. Daugiskaitinė forma, pavartota prakalbos

antraštėje, darsyk randama tik pačioje leidinio pabaigoje – *Knigieliu* 79₂₄. Ar negalėjo būti taip, kad prakalba buvo parašyta anksčiau (su vienaskaitinėmis formomis), o antraštė pridėta vėliau ir šaičiau nederė liko nepastebėta? Kalbėdamas apie daugiskaitos vardininką, suprantama, nepritariu Alfredo Bammesbergerio (1971) interpretacijai (plg. Toporov 1999, 311, 314; Toporov 2001, 96, 99), kad antraštėje reikia įžiūrėti gen. sg. *knygelės pačios (bylą)*; šios interpretacijos kritiką žr. Palionis (1974) ir Zinkevičius (1977), o palaikymą ir naują argumentą – Pajėdienė (2014, 72–73). Apie daugiskaitinį daiktavardį *knygelės* seniuose lietuvių tekstuose žr. Nepokupnas (1994) ir Dini (2014, 69–71) su tolesnėmis nuorodomis; čia tik pridursiu, kad *knygelėmis* savo katekizmą vadina ir Janas Seklucjanas: *ty male kxiązki* (SeklK 1547 A3r₇ ir kt.), plg. Pajėdienė (2014, 72, 44 išn.) apie Seklucjano eiliuotos pratarmės (skelbiamos knygoje *Oeconomia* [...], 1546) pavadinime ir įžangoje vartojamą įvardijimą: *tych ksiąžek, ty ksiąžki*.

atspindi gr. κατήχησις ir lot. *doctrina*, plg. lotyniškoje pratarinėje: *hanc puerilem (quam catechefim dixerunt ueteres) doctrinam* MŽK 4₂₁₋₂₂ ir kt.; t. p. plg. lenk. *nauka*: gen. sg. *nauki* SeklK1545 [2₁], nom. sg. *nauka* SeklK1547 [A1₂] ir kt. Kaip buvo matyti iš vartosenos apžvalgos, trumpai sakant tiesiog *mokslas*, iš tiesų numanoma ilgesnė frazė – (*mažas*) *krikščionių mokslas*, (*trumpas*) *mokslas krikščionystės*, plg. lenk. nom. sg. *Nauka Krzefcianska* MalK1546 [a1₃] ir kt., taip pat (*mažas*) *Dievo mokslas*⁸.

Į elementorių (MŽK 13–16) aiškių nuorodų prakalboje nėra (taip pat, beje, ir lotyniškoje), nors jis irgi vadinamas *mokslu* bendrame antraštiniame lape (*Makflas fkai-lltima rafchta* MŽK 1₃₋₄) ir savo paties antraštėje (*Pygus ir trumpas mok=llflas fkaititi yr rafchity* 13₁₋₂; plg. *SeklK1549* [a1₇₋₈], a2₂₃₋₂₄, a3₉₋₁₀) bei pabaigoje (*Gals to makfla* MŽK 16₁₇). Kodėl prakalboje elementorius nepaminimas, neaišku: ar jis neatrodė toks svarbus, ar rašant prakalbą dar galėjo būti neparengtas? Šiaip skaitytojui duodamos gana konkrečios mokymo nuorodos – kas, ką ir ko turėtų mokytis, tad būtų natūralu užsiminti ir apie elementorių. Sakysim, Seklucjanas savo 1549 m. katekizmo leidimo prakalboje apie įdedamą „labai trumpą skaitymo arba rašymo mokslą“ užsimena (*Sekl1549* a2₂₃₋₂₄), bet štai Johannas Sauermannas (Johannes Sauromannus), kuriuo Mažvydas turėjo remtis⁹, apie elementorių savo žodyje (dedikacijoje) nieko nepasako (*SauerK1536* A2). Mažvydo įdėtojo elementoriaus katekizmo dalimi laikyti negalima: jis išskirtas ir leidinio antraštėje, o ir pats katekizmas eina po elementoriaus su atskira antrašte (taip ir *Sekl1549* [a1], a3). Tiesa, elementorius turi nedidelę palinkėjimų dalį pabaigoje: vienas skirtas mokytojams, kitas – vaikams (MŽK 16₁₇₋₂₂), o tie žodžiai tarytum kompensuoja elementoriaus neminėjamą prakalboje (plg. tik vaikams skirtus Sauermanno dvielius, einančius prieš pratarinę, žr. *SauerK1536* [A4]). Šiame kontekste reikia pasakyti, kad ir į nemažą leidinio dalį sudarančias giesmes MŽK prakalboje nurodoma tik vieną kartą (bet lotyniškoje pratarinėje apie jas visai neužsimenama):

Jei kas fchwenta **giefme** nar giedaty

Mane po akimis fawa tur turety (MŽK 9₂₋₄).

Atsižvelgdamas į šį faktą manyčiau, kad labiau tikėtina, jog elementorius rašant prakalbą jau buvo parengtas, bet nepaminėtas (o giesmės minimos tik vieną kartą) siekiant labiausiai akcentuoti katekizmą.

Žiūrint į prakalbos struktūrą atrodo reikšminga ir tai, kad Mažvydo akrostichas prasideda tik nuo trečiosios eilutės, tad dvi pirmosios, kur yra ir aptariamoji frazė, lyg lieka atskirai. Janas Safarewiczius¹⁰ nurodo, jog jam taip ir liko neaišku, ką gali reikšti pirmųjų dviejų eilučių raidės ir <I>, bet Ilja Lemeškinas konferencijoje

8 Kosto Korsako (1947, 18) interpretacija, kad čia galima įžiūrėti „ne tik protestantizmo mokslą, o ir apskritai skaitymo bei rašto mokslą“, yra per laisva. Nėra abejonės, kad Reformacija kėlė raštingumą, bet MŽK

prakalboje *mokslas* nurodo į katekizmą (apie elementorių žr. toliau).

9 Stang 1929, 27–29.

10 Safarewicz 1938, 8; Safarewicz 1963, 200.

	Augustinas	Mažvydas
Veiksmažodžiai	<i>imti (pakelti), skaityti</i>	<i>imti, skaityti</i>
Pakartojimas	+	–
Veiksmažodžių tvarka	<i>imti, skaityti</i>	<i>imti, skaityti</i>
Kiti žodžiai	–	<i>mane (mani), ir</i>
Nuosaka	liepiamoji	liepiamoji
Asmuo	vns. 2	dgs. 2
Balsas	lyg vaiko, dieviškas	knygos (knygelių)
Skaitymo objektas	– (vėliau realizuojamas kaip Rom 13,13–14;14,1)	adresantas (<i>mane</i>) (16 nuorodų į katekizmą, 1 – į giesmyną)

1 lentelė. Augustino *tolle lege, tolle lege* ir Mažvydo *imkiet mani ir fkaitikiet* panašumai ir skirtumai

„Reformacija ir lituanistika“ (2017 m. rugsėjo 25–26 d. Kėdainiuose) pasiūlė tas raides interpretuoti kaip *Baccalaureus Iuris*¹¹. Toks arba panašus pirmųjų raidžių aiškinimas neabejotinai perspektyvus, bet šalia šios hipotezės norėčiau iškelti dar vieną, grįstą struktūriniu skaidymu: manau, kad pirmosios dvi prakalbos eilutės sudaro įvadinį kreipimąsi, vienijamą imperatyvų (*imkiet, fkaitikiet, permanikiet*), o nuo 3 eil. pereinama prie pasakojimo – kalbama apie mokslą, kurio trokšta turėti, bet jo nebūta, kuris dabar ateina ir į kurį reikėtų žiūrėti (čia pradedama būtuuju [dažniniu ir kartiniu] laiku, po to pereinama į esamąjį). Gerai žinoma, kad akrostichai paprastai pradedami nuo pirmosios tam tikro vieneto eilutės, tad spėju, kad Mažvydas sąmoningai nusprendė savo vardą ir pavardę įrašyti pagrindinėje prakalbos dalyje – nuo 3 eil.¹² Tam tikrą struktūrinį teksto vienetą turbūt galima įžiūrėti ir nuo 11 eil., kur prasideda pavardės akrostichas – čia kalbama apie *to žodžio* priėmimą, mokymą, privalėjimą jį mokėti, jo meilę ir kita (iš esamojo pereinama į būsimąjį laiką¹³); dar kitas vienetas galėtų prasidėti nuo *Neufstrukiet* – šis imperatyvas jau pateko į pirmąją antrojo (spausdinto) prakalbos puslapio eilutę. Tam tikra paralelė šiai interpretacijai matyti kitame Mažvydo akrostiche giesmėje¹⁴: čia vardas išdėstytas atskiroje strofoje (*MžF* 133₈₋₁₇; paskutinė eilutė vardo akrostichui nereikalinga, bet ten – sąmoningai arba atsitiktinai – pakartota <S>), tada eina tarpas ir prasideda pavardės akrostichas (*MžF* 133₁₈₋₁₃₄;

11 Asmeninis susirašinėjimas su tyrėju.

12 Vladimiras Toporovas (1999, 262; 2001, 46) siūlo tokią (mano manymu, pernelyg laisvą) interpretaciją: pirmosiose dviejose eilutėse tiesiogiai pasakoma, ką reikia priimti (= imti) ir suprasti, o tolesnėse eilutėse netiesiogiai – akrostichu – įrašytas pra-

kalbos ir visos knygos autorius, kurį taip pat reikia priimti ir suprasti.

13 Apie laiko ir nuosakos vartoseną prakalboje žr. ir Toporov 1999, 268–270; Toporov 2001, 54–55.

14 Safarewicz 1946, 64–65.

strofos pabaigoje vėl yra viena akrostichui nereikalinga raidė, bet šįkart ji nepakartota – tai <M>. Suprantama, skirtumas tarp prakalbos ir giesmės akrostichų toks, kad prakalboje nėra tarpų – juos atstoja prasminiai-struktūriniai teksto vienetai (jų ribos) ar bent jau vienas iš jų (dvi įžanginės kreipimosi eilutės); galbūt rankraštyje (ar viename iš jo variantų) tos dvi eilutės (arba ir kitos) galėjo būti atskirtos ir tarpu?

Apibendrinus pastebėtus panašumus ir skirtumus (žr. 1 lentelę), pereikime prie platesnio *tolle lege* konteksto. Kaip jau buvo minėta, aprašytoji situacija buvo labai svarbus impulsas Augustinui atsiversti, tad ar negalėtume išvelgti kokių nors panašumų su *Katekizmo* prakalba? Čia pridursiu, kad perskaitęs atsitiktinius žodžius – Rom 13,13–14 – Augustinas daugiau neskaito, bet Alypijus atkreipia jo dėmesį į tai, kad tolesnė eilutė yra tokia: *Silpno tikėjimo žmogų priimkite* (*Išpaž.* VIII, 12, 30; Rom 14, 1). Įdomu, kad tam tikra paralelė šiuo atveju matyti: Augustinas po aprašytojo įvykio atsiverčia, o Mažvydas prakalbos žodžiais kreipiasi į savo adresatus (*lietuvininkus ir žemaičius*) – jis lygiai taip pat nori, kad šie paliktų nekrikščioniškus tikėjimus, atsiverstų ir *Dievop didžiop pristotų*:

Kaukus Szemepatis ir laukafargus pamef=|| (kiet
 Vifsas welnuwas deiwes apleifkiet
 [...]
 Aithwars ir deiwes to negal padariti
 Beth ing peklas vgni weikiaus gal iftumti
 Pamefkiet tas deiwes **dewap didžiap prifta=||** (kiet (*MžK* 9₁₉₋₂₉, 10₅₋₇)).

Reikia pasakyti, kad ir ankstesnėse to paties puslapio eilutėse nurodoma į *amžinas tamsybes*, kurias galima interpretuoti arba labai abstrakčiai, arba – ypač toliau minimas *tamsybes senąsias* – irgi sieti su minėtaisiais nekrikščioniškais tikėjimais¹⁵:

Kurfai nenaretu to makfla šinaty ir makiety
 Tafai **amšinafu tamfibefu** tur buti.
 [...]
Tamfibes fenafes nog iufu fchalín atwarifit
 Sunus dukteris nog iu ifchgielbefit
 Iei tą maša krikščianiu makfla makiefit.
 Ir pagal io ius patis fawe redifit (*MžK* 9_{11-12,15-18}).

Aptartoji atsivertimo paralelė visiškai dera su *tolle lege* situacija, bet tiesioginę sąsają su Augustino istorija šiuo atveju įrodyti sunku. Taip yra todėl, kad panašių raginimų ar rūpesčio dėl nekrikščioniškų tikėjimų netrūksta ir kitur, įskaitant lotyniškąją *Katekizmo* pratarmę – į tai dėmesį jau yra atkreipęs Mykolaitis-Putinas ir nurodęs Wolfenbüttelio ir Jono Bretkūno postiles, Mikalojaus Daukšos katekizmą ir

15 Gal čia galėtų būti nuoroda ir į katalikybę, bet tam patvirtinimo prakalbos kontekste nematau.

kitus šaltinius¹⁶, kur jokių tiesioginių ar netiesioginių nuorodų į Augustino gyvenimą nėra. Žinoma, Mažvydas tuos raginimus lietuviškai išdėsto pirmasis, bet jei jie su *tolle lege* situacija ir buvo sąmoningai suderinti, tą dalyką patvirtinančių nepriklausomų požymių nematau.

Kaip jau buvo minėta, Augustinas *Išpažinimuose* nurodo ir konkrečius savo atsitiktinai perskaitytus žodžius iš apaštalo Pauliaus Laiško romiečiams:

¹³ Kaip dieną, elkimės padoriai, saugodamiesi apsirijimo, girtavimo, palaidumo, neskaistumo, nesantaikos ir pavyduliavimo. ¹⁴ Apsivilkite Viešpačiu Jėzumi Kristumi ir nelepinkite savo kūno, netenkinkite jo geidulių (Rom 13,13–14)¹⁷.

Aiškių šių eilučių atspindžių Mažvydo prakalboje nematyti, o visi ten išdėstyti paraginimai pernelyg tolimi, todėl čia įtakos įžiūrėti irgi negalima.

Apibendrinant platesnio (užfrazinio) konteksto duomenis reikia pasakyti, kad tiesioginės Augustino pasakojimo įtakos nustatyti nepavyko: Dievo žodžio minėjimas pernelyg universalus, kad jį būtų galima tiesiogiai sieti su dievišku balsu, o atsivertimo kontekstas ir kvietimas atsisakyti nekrikščioniškų tikėjimų, nors ir dera gerai, bet neturi požymių, kurie leistų įžiūrėti neabejotiną tiesioginę sąsają.

2. Ar kokių nors panašių į čia išdėstytą siūlymą yra buvę ankstesnėje Mažvydo prakalbai skirtoje literatūroje? Jovaišas sako, kad prakalbos „retorika [yra] antikinės ir biblinės kilmės“, bet šio teiginio visai neplėtoja; kartu pamini, kad „Mažvydas kaip mechanškai kopijavo iš kitų“, tik čia omenyje turi leksikos ir gramatikos skolinis¹⁸. Į prakalbos personifikaciją dėmesį atkreipia daugelis tyrėjų¹⁹, bet Mykolaitis-Putinas pirmasis pastebėjo, kad „[s]unku būtų tikrai pasakyti, ar tokią knygelių kreipimosi priemonę sugalvojo pats Mažvydas, ar nusižiūrėjo į kokį kitą pavyzdį. Tokių pavyzdžių būta“²⁰. Toliau jis pateikia citatą iš vieno ankstyvo (apie 1524 m.) spaustuvininko Hanso Weinreicho leidinio, kur knyga kalba pirmuoju asmeniu – „mane išspausdino [...] ieškok (= teieško) manęs [...]“:

Czu Konigsberg **hat gedruckt mich**
Hans Weynreych gar fleyßiglich
Bey der Schloß=Treppe der alde Stadt,
Da **fuch mich**, wer Luft czu u kauffen hat²¹.

Į šią paralelę nurodo ir Jovaišas²², tik nukreipia į Levo Vladimirovo darbą, nors šis, kitaip nei Mykolaitis-Putinas, panašumo su Mažvydo prakalba nepastebėjo, bet nurodė, kad „[p]anašių posmų yra ir kituose pirmuosiuose H. Veinreicho leidiniuose“²³. Anatolijus Nepokupnas pažymėjo, kad personifikacija vartojama ir viename vokiška-

¹⁶ Mykolaitis 1947, 132–135.

¹⁷ ŠR1999 (http://biblija.lt/index.aspx?cmp=reading&doc=BiblijaRKE1999_Rom_13).

¹⁸ Jovaišas 2003, 182; Jovaišas 2009, 108.

¹⁹ Korsakas 1957, 114, 117; Lebedys 1977, 47;

Ročka 1974, 70; Palionis 1979, 94; Gineitis

1979, 33; Jovaišas 1996, 129–131; Jovaišas

2003, 182; Jovaišas 2009, 104–106.

²⁰ Mykolaitis 1947, 156.

²¹ Tschackert 1890, 92, 3 išn.

²² Jovaišas 1996, 129.

²³ Vladimirovas 1979, 324.

me praktiniame rusų kalbos vadovėlyje: *Ein Russisch Buch binn ich genannndt* 'Rusiška knyga aš vadinuosi' (išleisti planuota 1546 m., bet rankraščio kilmė ankstesnė)²⁴. Lemeškinas atkreipė dėmesį į Mažvydo prakalbai gana artimą frazę, vartojamą Cyriaco Schnausso (Cyriacus Schnauss / Schnauß) 1546 m. leidinio pirmojo puslapio apačioje įrašytame ketureilyje, kur knyga kalba pirmuoju asmeniu – „pirk ir skaityk mane“²⁵:

Fromer Chriſt **Kauff vnd ließ mich** in Treuen
 Dein gelt fol dich gewißlich nicht reuen
 Thu ich dañ nicht frey die warheit fagen
 So magftu mich vor dem Bapft verklagen (*Pasq1546* [A1]).

Manau, kad panašios frazės Mažvydą galėjo paveikti, bet pirmiausia lotynų arba lenkų kalbomis, nes atvykęs į Prūsiją bent kurį laiką jis, atrodo, vokiškai nemokėjo²⁶. *Kateizmui* artimiausių leidinių pratarmėse, dedikacijose ir pan. tokioms personifikacijos ar *tolle lege* (arba kitokių panašių frazių) atspindžių nepavyko rasti²⁷. Paieškas būtų verta pratęsti ir gal pasisektų rasti frazių net su įterpta pirmojo asmens įvardžio forma²⁸, bet manau, kad ir jas galų gale reikėtų kildinti iš Augustino *Išpažinimų*.

Pagal savo pobūdį gālimai *tolle lege* ir *imkiet mani* ir *skaitikiet* paralelei artima Marcelino Ročkos pastaba: jis mano, kad eilutėje *Diena ir nakti preg sawęs mani laikikiet* (*MŽK* 9₅) tiktų išvelgti ryšį su Horacijumi²⁹; konkreti čia omenyje turėta vieta nurodoma Reginos Koženiauskiėnės komentare: „[p]lg. su Horacijaus 'Ars poetica' 268–269 eilutėmis: 'Nocturna versate manu, versate diurna' ('Be paliovos naktimis vartykit, dieną vartykit')“³⁰. Galima tik pridurti, kad šiame kontekste Horacijus kalba apie graikų (poezijos) pavyzdžių studijavimą („vos exemplaria Graeca || nocturna versate manu, versate diurna“³¹) ir šiuo požiūriu Mažvydo ir Horacijaus situacija truputį panaši: duodamas hiperbolinis nuolatinių studijų patarimas. Tiesa, reikia pasakyti, kad veiksmažodžiai skiriasi – Horacijaus *vartyti*, Mažvydo – *laikyti*, žodžių tvarka taip pat kitokia (Horacijus pirma mini nakties laiką, po to – dienos), o pats posakis – *dieną ir naktį* (= nuolat), lot. *dium noctemque* ir kt. – yra apskritai plačiai vartojamas, tad Mažvydo prakalbos sąsaja su Horacijaus tekstu nėra tokia akivaizdi. Ir pats Ročka svarsto: „Sunku pasakyti, ar atitinkamą Horacijaus 'Poetikos' vietą Mažvydas turėjo galvoje 'Knygelės bylos' prakalboje, sakydamas, jog reikia šviestis. Galėjo būti ir taip. Bet veikiausiai tokie humanistiniame pasaulyje nuolat vartojami posakiai jam į galvą atėjo savaime“³². Iš naujausių darbų, kuriuose nagrinėjamos gālimos įvairių tekstų įtakos, minėtinas

24 Nepokupnas 1983, 173; Nepokupnas 1994, 71–72.

25 Šis siūlymas išdėstytas anksčiau minėtoje konferencijoje, apie jį sužinojau ir asmeniškai susirašinėdamas su tyrėju.

26 Tai Mažvydas nurodo savo 1549 m. pradžioje rašytame laiške: *non calleo aliquantulum Germanice* (*PLK* 251).

27 Žr.: *SauerK1536* A2; *SeklK1545* [2]; *MalK1546* [a1r–v]; *SeklK1547* A2–B1v.

28 Labai artimas frazes vokiečių kalba, nau-

dodamasis internetine paieška, radau poroje XIX a. leidinių: *o nimm und lies mich* (Roth 1843, XV; pratarmėje), *Nimm mich und lies mich!* (*Gedenkbüchlein1848*, antraštiniame lape).

29 Ročka 2002a [1964], 126; Ročka 1974, 70.

30 Koženiauskiėnė 1990, 593.

31 *ArsPoetica* 268–270 (<http://data.perseus.org/citations/urn:cts:latinLit:phi0893.phi006.perseus-lat1:220-274>).

32 Ročka 2002a [1964], 126.

3 pav. *DeCivitate Dei* 1489 a1v: šv. Augustinas prie savo raštų, raižinio fragmentas; VUB: Ink. 227³³

Jūratės Pajėdienės straipsnis: čia siūloma, kad Mažvydo prakalbai poveikį galėjo padaryti Seklucjano eiliuotoji pratarmė, skelbta leidinyje *Oeconomia* (1546), bet pirmosios eilutės kilmė šiame darbe neaptariama³⁴. Kad *Katekizmo* tekstus apskritai turėtume suvokti kaip daugiasluoksnius ir slepiančius dar ne vieną mįslę, parodė Mintauto Čiurinsko neseniai pasiūlyta lotyniškojo ketureilio interpretacija³⁵.

3. Dabar pasvarstykime, kaip Augustino darbai galėjo pasiekti Mažvydą. Pirmiausia reikia pasakyti, kad XVI a. jo tekstai buvo aktyviai studijuojami ir publikuojami: suskaičiuota, kad per šimtmetį išleista beveik 500 knygų su jo vardu; šiuo atžvilgiu Augustinas nusileidžia Aristoteliiui ir Ciceronui (atitinkamai daugiau nei 1 000 ir 3 000 leidinių), bet nepalyginamas su, pavyzdžiui, šv. Ambraziejumi, kurio per tą patį laiką išleistos tik 59 knygos³⁶. Antra, gerai žinoma, kad Augustinas Reformacijai buvo be galo svarbus autorius, sulaukęs daug dėmesio iš Martino Lutherio (beje, augustino) ir kitų, laikusių jį tiesiog saviškiu³⁷. Kaip atidžiai ir sąmoningai *Išpažinimai* XVI a. galėjo būti skaitomi, rodo, pavyzdžiui, gaūšios Lystalyje (Bazelio apylinkėse) pastoriavusio Jacobo Christopho Ryterio (1543–1610) egzemplioriuje įrašytos pastabos³⁸.

Kokia buvo Augustino recepcija Karaliaučiaus universitete, detaliau negalėjau išsiaiškinti, bet norėčiau atkreipti dėmesį į tai, kad Mažvydo studijų laikų teologijos profesorius ir rektorius Friedrichas Staphylas (Staphylus), lotyniškosios *Katekizmo* prakalbos (bendra)autorius, vienoje diskusijoje su Wilhelmu Gnaphejumi (Wilhelm Gnapheus) rėmėsi Augustinu, o išvykdamas ir rekomenduodamas kelis kolegas teo-

³³ Nuoširdžiai dėkoju VUB už nuotrauką ir leidimą ją skelbti.

³⁴ Pajėdienė 2014.

³⁵ Čiurinskas 2015.

³⁶ Visser 2011, 5, 148–149.

³⁷ Visser 2011, 4; t. p. plg. Jolantos Gelumbekaitės (2006, 238) nurodomą Lutherio citatą.

³⁸ Visser 2011, 104–105.

logijos paskaitoms, pamini, kad, sakysim, Stephanas Tucheris, be kitų privalumų, puikiai išmano Augustino raštus; iš konkrečių autorių, beje, Staphylas šioje rekomendacijoje pamini tik Augustiną ir Lutherį³⁹. Iš XVI a. Prūsijoje parengtų lietuviškų tekstų Augustino (ar Pseudo-Augustino) citatų rasta Jono Bretkūno (1591) ir ypač Wolfenbüttelio (1573) postilėse⁴⁰.

Pats Mažvydas Augustiną mums žinomuose tekstuose ir dokumentuose pamini tik vieną kartą – 1549 m. paskelbto vertimo antraštiniame lape: „Giefme S. Am=||bra-
ßeijaus, bey **S. Au-||guftina** [...]“ (MŽGA 80₂₋₃⁴¹; plg. ir pakartotinai giesmyne – MŽG II 544₁₃₍₁₄₎). Ši giesmė tradiciškai buvo siejama su šv. Ambraziejumi ir šv. Augustinu, bet teksto autorystė nėra iki galo paaiškėjusi: siūlyta ją priskirti šv. Nicetui Remezia-
niečiui (apie 335–414), bet ir tuo abejojama⁴².

Ar Mažvydo bibliotekoje buvo Augustino tekstų, galime tik spėlioti – vienintelia-
me žinomame konvoliute jo darbų nėra⁴³, nerandame jų ir Abraomo Kulviečio kny-
gų sąrašė⁴⁴, bet štai galimas Mažvydo bendramokslis ir bendradarbis Aleksandras
Rodūnionis (apie 1526–1583) jau turėjo žymiojo Johanno Amerbacho išleistus Augus-
tino pamokslus: *Sermones. Cum additione Sebastiani Brant [...]*, Basel: Johann Amerbach,
1494; *Sermones de tempore et de sanctis [...]*, Basel: Johann Amerbach, 1495 (pirmajame
inkunabule yra vienas, o antrajame – du Rodūnionio nuosavybės įrašai⁴⁵). Paprastai
spėjama, kad Mažvydas galėjo būti kur nors studijavęs ir anksčiau, tad su Augustino
darbais jis galėjo susidurti ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ar kitose šalyse;
apie XVI a. Augustino knygų paplitimą LDK galima susidaryti vaizdą iš Vilniaus
universiteto bibliotekoje ir kitur saugomų inkunabulų ir paleotipų nuosavybės įrašų⁴⁶.

4. Apibendrinkime: šiame straipsnyje siūlau hipotezę, kad Mažvydo *imkiet mani*
ir fkaitikiet gali atspindėti Augustino *tolle lege, tolle lege*. Formos požiūriu abi frazės
sutampa veiksmazodžiais, jų eiliškumu ir nuosaka, bet lietuviškoji konstrukcija ski-
riasi nekartojimu, dviem pridėtais žodžiais (*mani, ir*) bei asmens daugiskaita; be
pakartojimo ir su jungtuku ši frazė yra išpopuliarėjusi ir įvairiose kitose kalbose.
XVI a. Augustinas buvo aktyviai studijuojamas, publikuojamas ir laikytas Reforma-
cijai svarbiu autoriumi, todėl Mažvydui neabejotinai turėjo būti žinomas. Akivaizdu
ir tai, kad to meto išsilavinęs žmogus į savo tekstą neretai įterpdavo kitų autorių
frazes – vienur tiksliai ir su nuorodomis, kitur – perdirbtas ir tik numanomas. Bent
kol kas negalime pasakyti, ar Mažvydas tikrai buvo skaitęs Augustino *Išpažinimus*,
taip pat nežinome, kaip jį galėjo pasiekti junginys *tolle lege* – tiesiogiai ar netiesiogiai.
Jei netiesiogiai, ar toje frazėje jau galėjo būti ir personifikacija – įterptas įvardis?

39 Töppen 1844, 159, 180.

40 Gelumbeckaitė 2006, 242, 247–262.

41 Dominyko Urbo žodyne ši vieta praleista,
žr. Urbas 1996, 445.

42 Walsh, Husch 2012, IX, 401–402.

43 Feigelmanas 1981-06-13; Feigelmanas, Dau-
girdaitė, Račius 2003, 193–194, 237 (nuosa-
vybės įrašas), 304.

44 Wotschke 1905, 189–190; žr. komentarus
Ročka 2002b [1970] ir 2002c [1972].

45 Feigelmanas 1975, 38–40, 96–97.

46 Feigelmanas 1975, 91–98; Feigelmanas,
Daugirdaitė, Račius 2003, 27–35; Klingai-
tė-Dasevičienė 2006.

4 pav. Rugilė Katkutė, *Katekizmas* – pirmoji lietuviška knyga (Kretingos rajono Kūlupėnų Motiejaus Valančiaus pagrindinė mokykla, pradinio ugdymo mokytoja metodininkė Alma Daškevičienė)⁴⁷. Už Mažvydo nugaros galime vaizduotis matą jo biblioteką

Savaime suprantama, neturime atmesti ir galimybės, kad aptartųjų frazių panašumas – viso labo gražus atsitiktinumas.

Baigdamas norėčiau nuoširdžiai padėkoti prof. Wojciechui Smoczyńskiui, kadaise mane pakvietusiam į stažuotę Krokuvos Jogailaičių universitete: būtent tada vieno knygyno vitrinoje pamačiau antraštę *Bierz i czytaj!* ir pradėjau galvoti apie tai, ką šiame straipsnyje ir išdėsciau.

⁴⁷ Nuoširdžiai dėkoju darbo autorei už leidimą jį publikuoti.

Šaltiniai ir literatūra:

- Ars Poetica* – Quintus Horatius Flaccus, *Ars Poetica* (<http://data.perseus.org/texts/urn:cts:latinLit:phi0893.phi006.perseus-lat1> [Smart 1836]).
- BAMMESBERGER, ALFRED, 1971: „Litauisch *byla/bila* bei Mažvydas“, *Blt* 7(2), 185–187.
- Conf. – Augustine: Confessions*, a text and commentary by James J. O'Donnell, Oxford: Oxford University Press 1992; an electronic edition, SGML encoding and HTML conversion by Anne Mahoney for the Stoa Consortium, 24 November 1999 (<http://www.stoa.org/hippo/>).
- Conf1647 – D. AVRELII || AVGVSTINI || Hippon. Episcopi || Libri XIII || CONFESSIONUM || Ad 3. M.S.S. exemp. emendati. || Opera et studio R. P. || H. Sommalii || è Societate Iesu || COLONIÆ AGRIPPINÆ, || Sumptibus Cornelii ab Egmond et Sociorum. || Anno CIO IO CXXXXVII;* VUB: III 18972.
- ČIURINSKAS, MINTAUTAS, 2015: „Paslėptas Martyno Mažvydo grasinimas Žygmantui Augustui?“, *Senoji Lietuvos literatūra* 40, 255–259.
- De Civit1489 – Augufstinus de Ciuita || te dei cum commento* [Basel: Johann Amerbach, 1489]; VUB: Ink. 227.
- DINI, PIETRO, 2014: „*ins undeudfche gebracht*“: *Sprachgebrauch und Übersetzungsverfahren im altpreußischen Kleinen Katechismus*, Berlin, Boston: Walter de Gruyter.
- FEIGELMANAS, NOJUS, 1975: *Lietuvos inkunabulai*, Vilnius: Vaga.
- FEIGELMANAS, NOJUS, 1981-06-13: „M. Mažvydo autografas universiteto bibliotekoje“, *Literatūra ir menas* 24, 16.
- FEIGELMANAS, NOJUS; IRENA DAUGIRDAITĖ, PETRAS RAČIUS (sud.), 2003: *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Gedenkbüchlein1848 – Nimm mich und lies mich! Gedenkbüchlein für Feinde der Geistlichen in unserer Zeit*, Augsburg: Herzog, 1848 (<http://www.mdz-nbn-resolving.de/urn/resolver.pl?urn=urn:nbn:de:bvb:12-bsb1077766-1>).
- GELUMBECKAITĖ, JOLANTA, 2006: „Bažnyčios Tėvai XVI amžiaus lietuviškose liuteroniškose postilėse“, *Šv. Augustinas: tradicijos, kontekstai, interpretacijos*, sudarė ir parengė Darius Alekna, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 235–264.
- GINEITIS, LEONAS, 1979: „Lietuvių literatūros užuomazgos“, *Lietuvių literatūros istorija 1. Iki 1940*, redagavo Jonas Lankutis, Vilnius: Vaga, 7–41.
- Išpaž.* – Aurelijus Augustinas, *Išpažinimai*, vertė Eugenija Ulčinaitė, Vaidilė Stalioraitytė, Vilnius: Aidai, 2004.
- JOVAIŠAS, ALBINAS, 1996: *Martymas Mažvydas. Pirmosios lietuviškos knygos parengėjas*, Kaunas: Šviesa.
- JOVAIŠAS, ALBINAS, 2003: „Raštai lietuvių kalba“, Eugenija Ulčinaitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija. XIII–XVIII amžius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 167–216.
- JOVAIŠAS, ALBINAS, 2009: *Jie parašė pirmąsias lietuviškas knygas*, sudarė ir parengė Sigitas Narbutas, 2-asis patais. ir papild. leid., Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- KLINGAITĖ-DASEVIČIENĖ, NIJOLĖ, 2006: „Augustino veikalai Vilniaus universiteto bibliotekoje (XV–XVIII a.)“, *Šv. Augustinas: tradicijos, kontekstai, interpretacijos*, sudarė ir parengė Darius Alekna, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 229–235.
- KORSAKAS, KOSTAS, 1947: „Pirmoji lietuviška knyga“, *Senoji lietuviška knyga*, Vilnius: Valskybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykla, 13–52.

- KORSAKAS, KOSTAS, 1957: „Pirmieji raštai lietuvių kalba“, *Lietuvių literatūros istorija 1. Feodalizmo epocha*, redagavo Kostas Korsakas, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 96–126.
- KOŽENIAUSKIENĖ, REGINA, 1990: *XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos*, Vilnius: Mokslas.
- LEBEDYS, JURGIS, 1977: *Senoji lietuvių literatūra*, parengė Juozas Girdzijauskas, Vilnius: Mokslas.
- MalK1546 – CATECHISMVS || TO IEST. Nauka Krzefcianska [...] Przez Iana Maleczkiego S. [...] VV KROLEVVVCZV. M. D. XLVI (http://kpbk.umk.pl/dlibra/info?forceRequestHandlerId=true&mimetype=application/pdf&sec=false&handler=pdf_browser&content_url=/Content/179510/Stare_druki_020_01_HD_007.pdf).
- MYKOLAITIS[-PUTINAS], VINCAS, 1947: „Literatūriniai elementai Mažvydo ir jo amžininkų raštuose“, *Senoji lietuviška knyga*, red. Vincas Mykolaitis, Vilnius: Valstybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykla, 127–158 (<http://www.epaveldas.lt/object/record-Description/LNB/C1B0003360371>).
- MYKOLAITIS[-PUTINAS], VINCAS, 1948: *Pirmoji lietuviška knyga*, ats. red. Vincas Mykolaitis, Kaunas: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- НЕРОКУРНАС, АНАТОЛИЈУС (АНАТОЛІЙ ПАВЛОВИЧ НЕПОКУПНИЙ), 1983: *Baltai slavų giminiųai*, iš ukrainiečių kalbos vertė Bonifacas Stundžia, autoriaus eilėraščius vertė Eugenijus Matuzevičius, Vilnius: Mokslas.
- НЕРОКУРНАС, АНАТОЛИЈУС (АНАТОЛІЙ ПАВЛОВИЧ НЕПОКУПНИЙ), 1994: „M. Mažvydo ‘Katekizmo’ – bylojančio vadovėlio (knygelių) vaizdas istorijos ir kultūros kontekste“, *Protestantizmas Lietuvoje: istorija ir dabartis*, ats. red. Ingė Lukšaitė, Vilnius: Apyaušris, 70–77.
- PAJĖDIENĖ, JŪRATĖ, 2014: „Galimos M. Mažvydo *Katekizmo* (1547) ir J. Seklucjano (red.) *Oeconomia* (1546) sąsajos“, *Martynui Mažvydui atminti: raštijos raida ir XXI amžiaus iššūkiai*, sudarė Jurga Trimonytė-Bikeliene, ats. red. Lina Murinienė, Vilnius: Baltijos kopija, 67–76.
- PALIONIS, JONAS, 1974: „Noch einmal über die Formen *bila/byla* bei Mažvydas“, *Studia Indoeuropejskie (Ioanni Safarewicz septuagenario ab amicis collegis sodalibus animo)*, red. Jerzy Kuryłowicz et al., Wrocław: Ossolineum, 159–162.
- PALIONIS, JONAS, 1979: *Lietuvių literatūrinės kalbos istorija*, Vilnius: Mokslas.
- Pasq1546 – Pasquillus. Neue Zeytung Vom Teuffel. [...] 1546 [Coburg: Cyriacus Schnauß] (http://digital.onb.ac.at/OnbViewer/viewer.faces?doc=ABO_%2BZ184929200).
- PLK – *Pirmoji lietuviška knyga*, tekstą ir komentarus parengė Marcelinas Ročka, Vilnius: Vaga, 1974.
- ROČKA, MARCELINAS, 1974: „Martyno Mažvydo raštai“, *PLK*, 46–82.
- ROČKA, MARCELINAS, 2002a [1964]: „Martyno Mažvydo lotyniškieji raštai“, *Rinktiniai raštai*, sudarė ir parengė Mikas Vaicekauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 112–130.
- ROČKA, MARCELINAS, 2002b [1970]: „Abraomo Kulviečio bibliotekos autoriai ir knygos“, *Rinktiniai raštai*, sudarė ir parengė Mikas Vaicekauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 71–84.
- ROČKA, MARCELINAS, 2002c [1972]: „Abraomo Kulviečio bibliotekos pobūdis“, *Rinktiniai raštai*, sudarė ir parengė Mikas Vaicekauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 85–94.
- ROTH, STEPHAN LUDWIG, 1843: *Der Geldmangel und Verarmung in Siebenbürgen, besonders unter den Sachsen. Von dem Verfasser der Zünfte und des Sprachkampfes*, Kronstadt: Johann Gött (<http://www.mdz-nbn-resolving.de/urn/resolver.pl?urn=urn:nbn:de:bvb:12-bsb10011064-2>).

- SAFAREWICZ, JAN, 1938, 1963: „Un acrostiche de Mažvydas“, *Prace Filologiczne* 18, 7–8 (1938 m. straipsnis išlikęs tik autoriniais atspaudais, kurių puslapiai čia ir nurodomi) = „Un acrostiche de Mažvydas“, *Prace Filologiczne* 18, 199–200 (1963 m. iš naujo išleistas 18 numeris, kuriame pakartotas ir išlikusysis 1938 m. straipsnis).
- SAFAREWICZ, JAN, 1946: „Dwa drobiazgi litewskie“, *Inter arma: zbiór prac ofiarowanych prof. Kazimierzowi Nitschowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin (1.2.1944) przez przyjaciół, kolegów i uczniów*, Kraków: Studium Słowiańskie Uniwersytetu Jagiellońskiego, 59–65.
- SauerK1536 – PARVVS CA=|| TECHIS=|| MVS. || PRO PVERIS IN || SCHOLA, NVPER || AVCTVS PER || MARTI.LVTH. || VITEBERGAE. || Anno Domini. M.D.XXXVI. || [...] apud Geor=|| gium Rhaw (<http://gateway-bayern.de/VD16+L+5289>).
- SeklK1545 – *Katechismv text || profiti dla pro=|| ftego lvdv ||* wkrolewczv. 1.5.4.5. [...] w drvkarni Jana Weynreicha (<http://elibrary.mab.lt/handle/1/4466>).
- SeklK1547 – CATECHISMVS || *to ieft/ nauka naprzede-|| niejza/ [...]* PRZES IANA SECLVCI|| ANA [...] W krolewfcu [!] witloczon... Weinreicha Lata Boże... || M.D.XLVII; remtasi elektroniniu perrašu: Jan Seklucjan, *Catechismus*, oprac. Patrycja Potoniec, Maria Popielarska, Ewa Cybulska-Bohuszewicz (*Biblioteka źródeł Słownika polszczyzny XVI wieku: Piśmiennictwo religijne*) (<http://rcin.org.pl/dlibra/doccontent?id=62762>).
- SeklK1549 – CATECHISMVS || *to ieft\ krotka\ a profita || [...]* nauka. || [...] *przez IANA SECLV=|| CIANA. || [...]* W Krolewczu Prufkim. || 1549 (<https://polona.pl/item/catechismvs-to-iest-krotka-a-prosta-starey-wiary-chrzescianskiey-nauka-powtore-wydana>).
- SMART, C., 1836: *The Works of Horace*, Philadelphia: Joseph Whetham (<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.02.0064>).
- STANG, CHRISTIAN S., 1929: *Die Sprache des litauischen Katechismus von Mažvydas*, Oslo: Jacob Dybwad.
- ŠR1999 – *Biblija, arba Šventasis Raštas*, vertė Antanas Rubšys, Česlovas Kavaliauskas, ekumeninis leidimas, Vilnius: Lietuvos biblijos draugija, 1999 (http://biblija.lt/index.aspx/lt_vertimai/leidimai/b_rk_e1999/).
- ТОПОРОВ, ВЛАДИМИР НИКОЛАЕВИЧ (Топоров, Владимир Николаевич), 1999: „Мартинас Мажвидас в контексте его времени“, *Мартинас Мажвидас и духовная культура Великого княжества Литовского XVI века*, ред. кол. Юозас Будрайтис et al., Vilnius: Baltos lankos, 225–331.
- ТОПОРОВ, ВЛАДИМИР НИКОЛАЕВИЧ (Топоров, Владимир Николаевич), 2001: *Начало литовской письменности. Мартинас Мажвидас в контексте времени: К 450-летию со дня выхода в свет первой литовской книги*, Vilnius: Baltos lankos.
- TÖPPEN, MAX, 1844: *Die Gründung der Universität zu Königsberg und das Leben ihres ersten Rectors Georg Sabinus*, Königsberg: Verlag der Universitätsbuchhandlung.
- TSCHACKERT, PAUL, 1890: *Urkundenbuch zur Reformationsgeschichte des Herzogthums Preußen 1. Einleitung*, Leipzig: S. Hirzel.
- URBAS, DOMINYKAS, 1996: *Martyno Mažvydo raštų žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- VISSER, ARNOUD S. Q., 2011: *Reading Augustine in the Reformation: The Flexibility of Intellectual Authority in Europe, 1500–1620*, Oxford, New York: Oxford University Press.
- VLADIMIROVAS, LEVAS, 1979: *Knygos istorija: Senovė. Viduramžiai. Renesansas. XVI–XVII amžius*, Vilnius: Mokslas.
- WALSH, PETER G.; CHRISTOPHER HUSCH, 2012: *One Hundred Latin Hymns: Ambrose to Aquinas*, edited and translated by Peter G. Walsh with Christopher Husch, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

WOTSCHKE, THEODOR, 1905: „Abraham Culvensis. Urkunden zur Reformationsgeschichte Lithauens“, *Altpreußische Monatsschrift* 42, 153–252 (<http://www.mgh-bibliothek.de/cgi-bin/digilib.pl?ident=b115240&dir=b&tit=Altpreußische&img=0>).

ZINKEVIČIUS, ZIGMAS, 1977: „Smulkmenos. XXXIII“, *Blt* 13(1), 280.

Jurgis Pakerys

MAŽVYDAS AND AUGUSTINE: TAKE (ME) UP AND READ

Summary

The opening line in the preface of the first Lithuanian book prepared by Martynas Mažvydas (1547) reads *imkiet mani ir škaitikiet* (lit.) ‘take me and read’ and I suggest that this phrase may reflect the famous divine words heard by Saint Augustine: *tolle lege, tolle lege* ‘take up—read, take up—read’ (*Confessiones* VIII, 12, 29).

Both phrases match with respect to the verbs, their order, and the mood, but the Lithuanian phrase is not repeated. It has two additional words (*mani* ‘me’, and *ir* ‘and’) and the verbal forms appear in the second-person plural. One should note that Lithuanian here is similar to many other languages where this phrase has become popular without the repetition and with the conjunction, cf. English *take up and read*, German *nimm und lies*, French *prends et lis*, Italian *prendi e leggi*, Polish *bierz i czytaj*, etc. The phrase of Mažvydas is different, however, in that it is used for the personification: the voice of the preface is attributed to the book and this is the reason why the pronominal form *mani* ‘me’ (accusative) was added; this rhetorical device is also known from some other sixteenth-century books. The added pronoun points to the most important part of the book, the catechism; the included hymns are referred to only once and a short primer, which appears after the preface, is never mentioned. The verbal forms are in second-person plural because the addressee of Mažvydas are plural, the brothers and sisters (*BRalei feferis*).

It is well known that Augustine was one of the most widely published and studied authors in the sixteenth century, a figure of high importance to the Reformation movement, and there are no doubts that Mažvydas was familiar with his works. Many authors of that time would use more or less known phrases in their own texts; some of them would be exact quotations accompanied by references while some would be modified to the needs of the author and bear no indication to their source. At this time we do not know if Mažvydas had really studied Augustine *Confessions* and we even cannot tell if the phrase *tolle lege* reached him directly or indirectly. If it reached him indirectly, might it had been already modified into a personified form? Despite the similarities of the phrases, we should be also rather cautious not to reject the possibility that we are dealing with a mere coincidence.

JURGIS PAKERYS
Baltistikos katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 3
01513 Vilnius, Lietuva
el. p.: jurgis.pakerys@flf.vu.lt

Gauta 2017 m. spalio 20 d.